

TEORETICKÉ PRÁCE O ČEŠTINĚ DO OBDOBÍ HUMANISMU

slovníky

předchůdce:

Klaret - Bartoloměj z Chlumce – konec 14. století

Daniel Adam z Veleslavína: *Nomenclator quadrilinguis*, 1598

Silva quadrilinguis, 1598

mluvnice

- Beneš Optát, Petr Gzel, Václav Filomates: *Grammatika česká*, 1533
Náměšť nad Oslavou
- Jan Blahoslav: *Grammatika česká*, 1571 rkp.
- Matouš Benešovský zvaný Philonomus: *Grammatica Bohemica*, 1577
Knížka slov českých vyložených
- Vavřinec Benedikt Nudožerský: *Grammaticae bohemicae Libri II*, 1603

JAZYK J. A. KOMENSKÉHO

* 28.3. 1592 Nivnice u Uherského Brodu

† 15.11. 1670 Amsterdam

Hláskosloví

- výjimky x nč. hláskosloví
  1. dvojí l – ł
př. *zlato, blatem, miluje, žaludeček, mluvíti*
tělo – lok. o těle
  2. měkké p'
př. *přip`al se* (= „připjal se“), *rozp`ali*
- kolísání samohláskové kvantity:
moravismy: *blato, hlina, žaba, špina*
délka u adverbí: *hůřeji, pevněji*
kolísání u imperativů: *kupůj, zkušůjete, nahlédni, sáhni*
- odchylky od současné spisovné češtiny:
uřad // ouřad, umysl // oumysl

Tvarosloví

- zbytky duálu
kolísání *nohama – nohami; rukou – rukách*
- slovesa na –ovati:
rozvracovati, stačovati, ušetřovati, probuzovati, zkušovati, vracovati, přemyšlovati – vedle přemýšleti)

- příslovce

lépeji // lépe // lép; déle // déleji; hůř // hůřeji; méně // méněji

Slovní zásoba

- deminutiva v Informatoriu školy mateřské

kalamáříček, káznička („kázeň“), modlitbičky, mraveneček, rozumek, teménko, ustečka

dětská slova: [děti],... *v druhém teprv a třetím roce začínají porozumívati, co papa jest, co bumba, co chléb... co člověk, co kravička, co psíček...*

pozn. ad funkce deminutiv obecně – Ivan Medek

http://www.bbc.co.uk/czech/domesticnews/story/2004/06/040616_radiofejeton.shtml

- lexikální moravismy ve Dvěřích jazyků odevřených

konoušení (= „konejšení“), *ochalebně, ochalebnost* (= „lichotný, lichotnost“), *pálené* (= „kořalka“), *pleštiti* (= „plesknout“), *švárnost* (= „působnost“)

distributivní slovesa: *pomeškati, pozpívati, ponabrousiti, poseznámiti se, povycvičiti se, porozprávěti*

- neologismy u Komenského ve srovnání s Husem

Hus

Komenský

1. nositelé záporných vlastností: *obžerník, radovník, krkač* („kdo nerozumně mluví“)

slabší emoc. náboj
kolotání, lopotování

2. negativní činnosti: *pickovati se* („cpát se, hltavě a přes míru jíst“), *labužiti v čem* („libovat si v něčem“)

více kladných (deminutiva, př. viz výše)

3. tělesné jevy: *chřípěti* („chraptět“), *blikotati na oči* („špatně vidět“)

samosvojnost – „když ... člověk sám svůj chce být“
každodeniček - deník

- přejímání cizích slov

Hus „*toť viklefista, neposlúchá cierkvi svaté*“

Komenský

přikazatel x *preceptor* (= „vychovatel“)

z latiny:

exces = „výstřednost; přemíra“; *partikulární* = „dílní, zvláštní“;
reformací = „náprava“

z němčiny:

mustr, šacovati = „oceňovat“, *troštovati se* = „utěšovat se“

z franc.:

drakon = „dragoun“

z ital.

štylét = „dýka“, *artyšok*

slovník **Thesaurus linguae bohemicae** (Poklad jazyka českého) – dochované torzo

BAROKNÍ MLUVNICE ČEŠTINY (I.)

od poloviny 17. století

- Jan Drachovský: *Grammatica boemica in V [quinque] libros divisa*, rkp. asi 1640, ed. Matěj Václav Štejer 1660
- Jiří Konstanc: *Lima linguae, tj. Brus jazyka českého*, 1667
odtud „brusič“, jinak i „purista“ (z lat. *purus* = „čistý, ryzí“)
- Matěj Václav Štejer: *Výborně dobrý způsob, jak se má po česku psáti neb tisknouti* (též *Žáček*), 1668